

<https://doi.org/10.31891/PT-2024-2-19>

УДК: 159.92

Олена КУЛЕШОВА

кандидат психологічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-5428-2670>

e-mail: kuleshovaO@khmnu.edu.ua

Вадим КРИВИЙ

магістр психології,
Хмельницький національний університет
e-mail: vadymkr@gmail.com

Роман ШЕРЕМЕТ

здобувач освіти,
ТОВ «Галатеа»
e-mail: allasher021069@ukr.net

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті представлений аналіз результатів дослідження особливостей розвитку емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціономічного профілю, зокрема у майбутніх психологів, соціальних працівників і вчителів фізичної культури та спорту. Виявлено тенденцію до покращення рівня розвитку емоційного інтелекту у студентів на випускному курсі порівняно з початковим, що може бути пов'язано з професійним зростанням і поглибленим розумінням емоційних аспектів у соціально-економічному контексті. З'ясовано, що існують певні аспекти емоційного інтелекту, які менш розвинуті у студентів соціономічного профілю, зокрема: управління стресом, управління власними емоціями та розпізнавання емоцій інших.

Ключові слова: емоційний інтелект, структура емоційного інтелекту, емоції, стрес, емпатія, ідентифікація емоцій, професійна підготовка.

Olena KULESHOVA, Vadym KRYVYI

Khmelnytskyi National University

Roman SHEREMET

LLC «Galatea»

RESULTS OF A STUDY ON THE FEATURES OF EMOTIONAL INTELLIGENCE DEVELOPMENT IN FUTURE SPECIALISTS OF SOCIO-ECONOMIC PROFILE

In the article, an analysis of the results of a study on the peculiarities of emotional intelligence development in future specialists of socio-economic profile is presented, particularly in future psychologists, social workers, and physical education and sports teachers. This issue becomes especially relevant in the conditions of constant changes in Ukrainian society and technological development, which require future professionals to be more competent in interpersonal relationships, effective communication, conflict resolution, and decision-making based on emotional intelligence. It has been proven that numerous studies and articles dedicated

to emotional intelligence have primarily focused on identifying it as a personal trait, but only a limited number of scholars have explored emotional intelligence as a key professional quality. In the current professional environment, where not only technical but also social competence is demanded, self-awareness of one's emotions becomes a crucial skill. Mastering empathy skills and understanding the emotions of others is identified as one of the most crucial components of emotional intelligence for professionals in the modern professional setting. It is argued that a high level of emotional intelligence contributes to the development of empathy and understanding of others' emotions, serving as the foundation for harmonizing emotions and intellect, experiencing inner freedom and responsibility to oneself, recognizing personal needs and motives, maintaining emotional balance, and adjusting life strategies. Diagnostic results have provided integrative indicators of emotional intelligence development and levels of expression of its individual components. A tendency towards improvement in the level of emotional intelligence development among students in their graduating year compared to the initial stage has been identified, which may be associated with professional growth and a deeper understanding of emotional aspects in a socio-economic context. It has been clarified that there are certain aspects of emotional intelligence that are less developed in students of socio-economic profile, specifically in stress management, self-emotion management, and recognizing the emotions of others.

Keywords: emotional intelligence, structure of emotional intelligence, emotions, stress, empathy, identification of emotions, professional training.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Щороку зростає кількість досліджень, присвячених аспектам емоційного інтелекту. Значущість емоційного інтелекту особливо важлива в сферах психології, педагогіки та соціальної роботи, де відбувається безпосередня взаємодія зі студентами, учнями чи клієнтами. Розвиток емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціономічного профілю є одним із найважливіших завдань сучасного освітнього процесу та в цілому соціально-економічній сфері. Особливо актуальною ця проблема є в умовах постійних змін в українському суспільстві та в сфері розвитку технологій, що вимагають від майбутніх фахівців більшої компетентності в системі міжособистісних відносин, уміння ефективно спілкуватися, вирішувати конфлікти та приймати рішення на основі емоційного інтелекту.

Професії соціономічного профілю віднесені до суб'єкт-суб'єктного типу і характеризуються високою емоційною напруженістю, інтенсивною взаємодією та стресогенністю, що потребує високого рівня емоційно-вольової регуляції особистості. Розвиток емоційного інтелекту й емоційної компетентності стає ключовим аспектом професійного зростання цих фахівців. Розуміння й ефективне володіння емоціями дає можливість фахівцям керувати стресом, краще адаптуватися до складних ситуацій та підвищити ефективність комунікації з клієнтами, колегами, учнями та іншими стейкхолдерами.

Аналіз досліджень та публікацій

В психологічній науці проблема емоційного інтелекту знайшла своє відображення в численних аспектах її вивчення: сучасні дослідження в галузі загальної та когнітивної психології (В. Зінченко, Б. Величковський, О. Тихомиров, В. Мазілов, Д. Ушаков); концепціях саморегуляції діяльності й активності суб'єкта (Б. Ананьєв, Л. Анциферова, В. Зінченко, Н. Коврига, О. Крилов, Г. Никифоров); сучасні теоретичні й емпіричні дослідження емоційного інтелекту (R. Bar-On, D. Caruso, R. Boyatzis, R. Cooper, D. Goleman, R. Roberts, M. Zeidner, A. Sawaf, J.D. Mayer, G. Matthews, P. Salovey, Д. Люсін та ін.); сучасні дослідження в галузі соціальної психології (О. Власова, В. Романова, В. Козлов, В. Новіков, В. Назаров, Н. Фетіскін та ін.); регуляції емоційно-мотиваційної сфери особистості (К. Параскевова, К. Ізард, В. Вілюнас, Є. Ільїн та ін.).

Передумови введення поняття емоційного інтелекту в 1980-х роках виникали та розвивалися в суміжних галузях знань. Опосередкованими передумовами «змішаних моделей» емоційного інтелекту слугували концепції теорії самоактуалізації А. Маслоу, самоефективності А. Бандури та уявлення про важливість емоційного життя у клієнтцентрованій терапії К. Роджерса.

Дж. Майєр та П. Селовей в 1990 році представили визначення та методику вимірювання поняття «емоційний інтелект» (EQ). Ця методика містила важливі докази на користь існування емоційного інтелекту як одного із видів інтелекту [6]. Емоційний інтелект розглядається як когнітивна здатність розмірковувати про емоції та використовувати їх для поліпшення розумової діяльності, включаючи точне розрізнення емоцій, розуміння емоцій й емоційних знань, а також усвідомлене регулювання емоцій для сприяння емоційному й інтелектуальному зростанню [7]. Дослідження, що проведені науковцями в сфері взаємодії емоційного інтелекту й успішністю професійної діяльності, доводять, що розвинутий емоційний інтелект є значущою детермінантою ефективності професійної діяльності.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у представленні результатів експериментального дослідження проблеми розвитку емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціономічного профілю.

Виклад основного матеріалу

Вивчаючи теоретичний аспект даного питання, можна зазначити, що численні дослідження та статті, присвячені емоційному

інтелекту, фокусувалися, головним чином, на виділенні цього явища як особистісної риси людини. Лише обмежена кількість вчених зверталася до розгляд емоційного інтелекту як ключової професійної якості.

Усвідомлення власних емоцій є важливим аспектом професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічного профілю, оскільки воно є ключовим елементом формування емоційного інтелекту та визначається як необхідна умова для досягнення успіху в різноманітних професійних сферах. В умовах сучасного професійного середовища, де вимагається не лише технічна, а й соціальна компетентність, усвідомлення власних емоцій стає ключовим умінням [4]. Оволодіння навичками емпатії та сприйняття емоцій інших визначається як одна з найбільш ключових складових емоційного інтелекту фахівців у сучасному професійному оточенні. У професійних галузях, де важлива взаємодія з особистістю клієнта або пацієнта, емпатія виступає як ключовий інструмент для досягнення позитивних результатів [1]. Вміння адекватно реагувати на емоційний стан інших є важливою складовою успішного викладання, консультування чи надання психологічної допомоги. Здатність сприймати емоції та почуття колег, враховувати їхні потреби та реагувати на внутрішній клімат групи робить фахівця більш адаптованим та ефективним у роботі в команді [3].

Розвинений емоційний інтелект виступає основою для ефективного управління стресом, а це вимагає розвинених навичок саморегуляції, отже фахівці повинні уміти ефективно контролювати свої емоції, уникати перенесення стресу на інших та зберігати внутрішню стійкість у ситуаціях надзвичайних обставин. І нарешті, управління стресом передбачає адаптацію до змін та вміння пристосовуватися до непередбачуваних обставин [5].

Високий рівень емоційного інтелекту сприяє: 1) розвитку емпатії та розуміння емоцій інших осіб, розвитку лідерських якостей та здатності побудови команди, гармонізації емоцій та розуму, відчуттю внутрішньої свободи та відповідальності перед собою, усвідомленню власних потреб і мотивів, підтримці емоційної рівноваги та коригуванню стратегії життя [2].

У результаті систематизації теоретичних та емпіричних досліджень щодо визначення особливостей розвитку емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціономічного профілю, нами було сформульовано припущення про те, що рівні розвитку емоційного інтелекту у студентів соціономічних спеціальностей на різних етапах їх професійної підготовки будуть мати певні відмінності.

Експериментальне дослідження проводилося на базі гуманітарно-педагогічного факультету та факультету здоров'я, психології, фізичної культури та спорту Хмельницького національного університету зі студентами I-го та IV-го курсів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальностей «Психологія», «Соціальна робота», «Середня освіта. Фізична культура та спорт». У дослідженні взяли участь 60 здобувачів віком від 17 до 24 років.

На етапі експериментального дослідження нами була проведена діагностика конструктів емоційного інтелекту із застосуванням методик діагностики емоційного інтелекту Н. Холла, дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту В. Зарицької та опитувальника емоційного інтелекту EmIn Д. Люсіна. Результати діагностики дали можливість встановити інтегративний показник розвитку емоційного інтелекту та рівні вираженості окремих його складових.

За допомогою методики діагностики емоційного інтелекту Н. Холла ми дослідили рівень розвитку емоційного інтелекту у студентів трьох спеціальностей: «Психологія» (ПП), «Соціальна робота» (СР), «Середня освіта. Фізична культура та спорт» (СОФК), що визначається такими особистісними характеристиками, які дозволяють розпізнавати та керувати своїми емоціями, розпізнавати почуття в кожній конкретній ситуації.

При порівнянні результатів дослідження вираженості інтегрального показника емоційного інтелекту за методикою Н. Холла у здобувачів спеціальностей ПП, СР та СОФК не було виявлено суттєвих відмінностей у показниках високого рівня, але є суттєві відмінності у показниках низького рівня: так лише 16% студентів-психологів мають низький рівень розвитку емоційного інтелекту, в той час, як серед студентів-майбутніх вчителів 28% продемонстрували низький рівень розвитку EI.

Для відображення динаміки змін у розвитку емоційного інтелекту ми порівняли результати студентів 1-го та 4-го курсів (Таблиця 1).

Зокрема, спостерігається загальна тенденція для обстежуваних всіх спеціальностей: зростання вираженості високого рівня розвитку емоційного інтелекту та зниження відсотків студентів, які мають низький рівень. Це можна пояснити набуттям професійного досвіду та поглибленням знань у межах обраної спеціальності протягом років навчання. Студенти старших курсів здобули більше практичного досвіду та виробили ті навички, які сприяють розвитку емоційного інтелекту. Зростання вираженості високого рівня розвитку емоційного

інтелекту може бути результатом осмисленого підходу до власного професійного росту та прагнення до покращення міжособистісних відносин. Низький відсоток студентів із низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту серед старших курсів може свідчити про ефективність навчання та позитивний вплив отриманих знань на розвиток емоційних компетенцій.

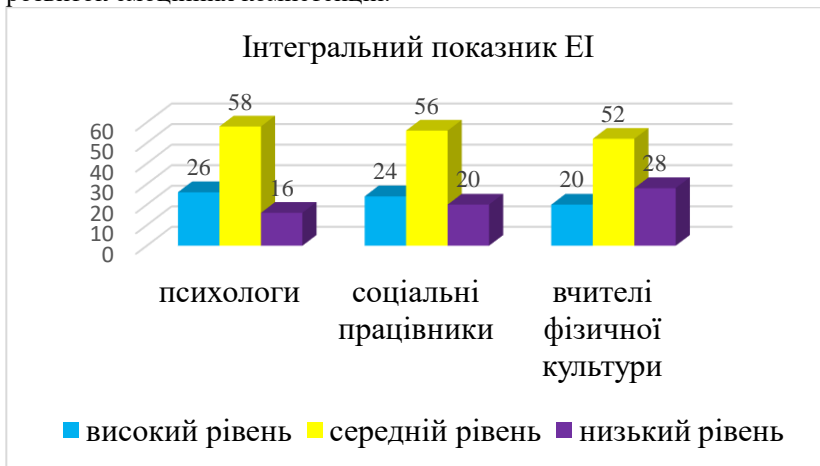

Рис. 1. Порівняння результатів вираженості інтегрального показника EI за методикою Н. Холла у студентів соціономічного профілю, у %

Таблиця 1.

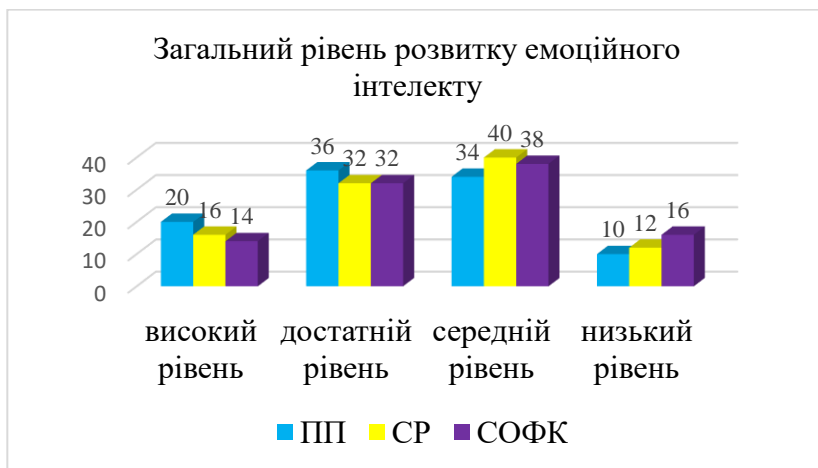
Результати дослідження EI за методикою Н. Холла у студентів соціономічного профілю на 1-му та 4-му курсах (інтегральний показник EI), у %

курс	ПП			СР			СОФК		
	ВР	СР	НР	ВР	СР	НР	ВР	СР	НР
I	24	54	22	20	52	28	18	50	32
IV	28	62	10	28	60	12	22	54	24

Примітка: ВР -високий рівень, СР – середній рівень, НР – низький рівень

За результатами дослідження емоційного інтелекту за методикою В. Зарицької, було з'ясовано, що у студентів спеціальностей соціономічного профілю є певні відмінності в рівнях розвитку EI, зокрема 20% студентів-психологів продемонстрували високий рівень, в той час серед майбутніх вчителів тільки 14% респондентів мають високий рівень розвитку EI. Тоді як, низький рівень у 10% студентів ПП протистоить 16% студентів СОФК. Це свідчить про те, що високий

рівень розвитку емоційного інтелекту серед майбутніх психологів може бути пояснений необхідністю вивчення та використання їх у професійній практиці, де емоційна підтримка та розуміння клієнтів грають ключову роль (Рисунок 2).

Рис. 2. Результати дослідження загального рівня розвитку ЕІ за методикою В. Зарицької у студентів соціономічного профілю, у %

Порівняння результатів дослідження загального рівня розвитку ЕІ за методикою В. Зарицької дає можливість зробити такі узагальнення: низькі показники розвитку емоційного інтелекту серед майбутніх вчителів у сфері фізичної культури можуть бути пов'язані із зосередженням на фізичних аспектах навчання, що призводить до меншого акценту на розвиток емоційного інтелекту.

Порівняння результатів дослідження емоційного інтелекту серед студентів соціономічного профілю початкового та випускного курсів дало можливість зазначити, що серед студентів четвертого курсу спостерігається тенденція до зростання відсотків студентів, які мають високий рівень розвитку ЕІ, та знижується відсоток студентів з низьким рівнем ЕІ, що може бути пов'язано з професійною зрілістю та поглибленим розумінням емоційної сфери в контексті соціально-економічних процесів (Таблиця 2).

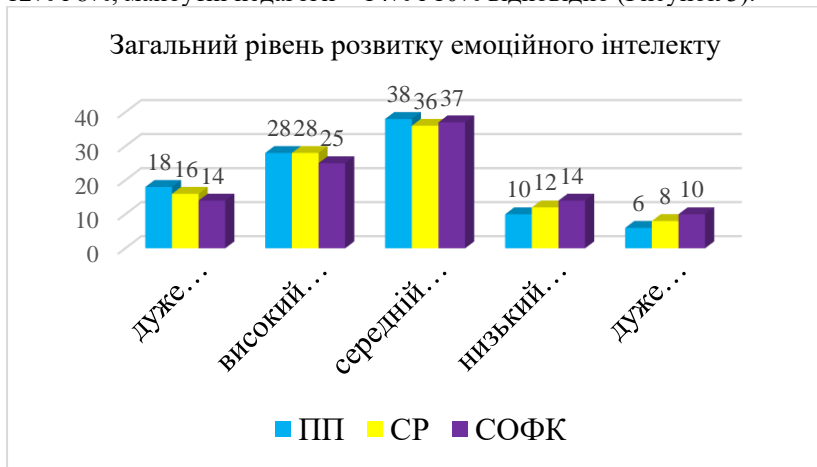
Таблиця 2.

Результати дослідження загального рівня розвитку ЕІ за методикою В. Зарицької у студентів соціономічного профілю на 1-му та 4-му курсах, у %

курс	спеціальності											
	ПП				СР				СОФК			
	ВР	ДР	СР	НР	ВР	ДР	СР	НР	ВР	ДР	СР	НР
I	16	32	38	14	15	32	36	17	12	28	43	17
IV	18	42	30	10	18	38	32	12	14	31	40	15

Примітка: ВР -високий рівень, ДР – достатній рівень, СР – середній рівень, НР – низький рівень

Отримані дані діагностики рівня розвитку загального емоційного інтелекту з використанням методики Д. Люсіна свідчать про те, що у 18% майбутніх психологів, 16% майбутніх соціальних працівників та 14% майбутніх вчителів був продіагностований дуже високий рівень емоційного інтелекту, високий відповідно у 28% студентів ПП та СР, 25% СОФК. Достатньо велика кількість обстежуваних мають низький та дуже низький рівень розвитку емоційного інтелекту: психологи – 10% і 6%, соціальні працівники – 12% і 8%, майбутні педагоги – 14% і 10% відповідно (Рисунок 3).

Рис. 3. Результати дослідження рівня розвитку показника загального ЕІ у студентів соціономічного профілю за Д. Люсіним, у %

Результати досліджень розвитку загального емоційного інтелекту за методикою Д. Люсіна студентів 1-х та 4-х курсів відображають загальну тенденцію, підтверджену попередніми

результатами обстеження: студенти 4-го курсу демонструють вищі показники розвитку ЕІ, ніж студенти 1-го курсу. Зростає відсоток студентів, які мають дуже високий та високий рівні розвитку ЕІ (ПП 42% студентів 1-го курсу та 50% 4-го відповідно, СР 42% 1-го та 46% 4-го, СОФК 36% 1-го та 42% 4-го) і знижується відсоток студентів, які мають низький та дуже низький рівень (ПП 20% студентів 1-го курсу та 12% 4-го відповідно, СР 23% 1-го та 17% 4-го, СОФК 27% 1-го та 21% 4-го) (Таблиця 3).

Таблиця 3.

Результати дослідження рівня розвитку загального ЕІ за методикою Д. Люсіна у студентів соціономічного профілю на 1-му та 4-му курсах, у %

курс	Спеціальності														
	ПП					СР					СОФК				
	ДВ Р	В Р	С Р	Н Р	ДН Р	ДВ Р	В Р	С Р	Н Р	ДН Р	ДВ Р	В Р	С Р	Н Р	ДН Р
1	16	26	38	12	8	15	27	35	14	9	12	24	37	15	12
IV	20	30	38	8	4	17	29	37	10	7	16	26	37	13	8

Примітка: ДВР – дуже високий рівень, ВР – високий рівень, СР – середній рівень, НР – низький рівень, ДНР- дуже низький рівень

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

На основі результатів дослідження особливостей розвитку емоційного інтелекту у студентів соціономічного профілю відзначається тенденція до покращення рівня розвитку емоційного інтелекту у студентів на випускному курсі порівняно із початковим, що може бути пов'язано з професійним зростанням та поглибленим розумінням емоційних аспектів у соціально-економічному контексті. Здобувачі продемонстрували високий рівень розвитку певних компонентів емоційного інтелекту, зокрема емпатії та соціального інтелекту, що є важливим фактором в їхній соціальній та професійній взаємодії. За результатами емпіричного дослідження з'ясовано, що існують певні аспекти емоційного інтелекту, які менш розвинуті у студентів соціономічного профілю, зокрема: управління стресом, управління власними емоціями та розпізнавання емоцій інших. Для більш детального розуміння динаміки розвитку емоційного інтелекту серед студентів, важливо провести подальші дослідження та врахувати вплив різних факторів, таких як практичний досвід, навчальна програма та інші аспекти навчання.

Література

1. Дерев'яно С.П. Характеристики емпатії студентів-психологів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія «Психологічні науки». 2015. Вип. 126. С. 70-74.
2. Дьоміна Г.А. Психологічні особливості емпатії студентів – майбутніх соціально-психологічних працівників. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 2013. Т. 7. Вип. 32. С. 73-79.
3. Ічанська О.М., Закревська А.І. Емоційний інтелект та емпатія як ресурси професійної підготовки студентів-психологів. *Молодий вчений*. 2019. № 9(2). С. 272-276. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_9\(2\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_9(2)_14)
4. Куценко Я.М. Емоційний інтелект як чинник психологічної готовності до соціономічних професій : автореф. дис. к. психол. н. К., 2014. 20 с.
5. Марченко А.О. Емоційний інтелект як чинник ефективності управлінської професійної діяльності: автореф. дис. канд. психол. наук. Харків, 2014. 20 с.
6. Mayer J.D. Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. P. Vol. 17. N 4. P.433-442.
7. Petrides K.V. Trait Emotional Intelligence Theory. *Industrial and Organizational Psychology*. 2010. № 3. P. 136-139.

References

1. Derevianko S. P. Kharakterystyky empatii studentiv-psykholohiv. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. Serii «Psykhlohichni nauky». 2015. Vyp. 126. S. 70-74.
2. Domina H.A. Psykhlohichni osoblyvosti empatii studentiv – maibutnikh sotsialno-psykhlohichnykh pratsivnykiv. *Aktualni problemy psykhlohohii : zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykhlohohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy*, 2013. T. 7. Vyp. 32. S. 73-79.
3. Ichanska O. M., Zakrevska A. I. Emotsiyni intelekt ta empatiia yak resursy profesiinoy pidhotovky studentiv-psykholohiv. *Molodyi vchenyi*. 2019. № 9(2). S. 272-276. Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_9\(2\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_9(2)_14)
4. Kutsenko Ya. M. Emotsiyni intelekt yak chynnyk psykhlohohichnoy hotovnosti do sotsionomichnykh profesii: avtoref. dys k. psykhol. n. K., 2014. 20 s.
5. Marchenko A. O. Emotsiyni intelekt yak chynnyk efektyvnosti upravlinskoy profesiinoy diialnosti: avtoref. dys. kand. psykhol. nauk. Kharkiv, 2014. 20 s.
6. Mayer J.D. Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. P. Vol. 17. N 4. P.433-442.
7. Petrides K.V. Trait Emotional Intelligence Theory. *Industrial and Organizational Psychology*. 2010. № 3. P. 136-139.